

НАУКОВИЙ ВИСНОВОК

I. ОПИСОВА ЧАСТИНА

Для надання наукового висновку надійшло звернення судді Великої Палати Верховного Суду Пількова К.М., у якому поставлені такі питання:

1. Чи може податковий орган (центральний орган виконавчої влади, що здійснює державну податкову політику, його територіальні органи) виконувати функції ліквідаційної комісії юридичної особи, припиненої судовим рішенням за його позовом (бути ліквідатором юридичної особи у розумінні пункту 3 частини першої та частини другої статті 110 Цивільного кодексу України у разі, якщо звернувся до суду в порядку підпункту 20.1.37 пункту 20.1 статті 20 Податкового кодексу України)? Якщо так, то за яких умов? Чи може такий орган самостійно сформулювати склад ліквідаційної комісії та/або виконувати функції ліквідатора за відсутності в судовому рішенні, яким задоволено його позов про припинення юридичної особи, вказівки про призначення цього органу ліквідатором та/або відомостей про персональний склад ліквідаційної комісії?

2. Чи є ефективним для поновлення майнового права/інтересу кредитора, якого внаслідок порушення процедури ліквідації (припинення) боржника було позбавлено можливості заявити до нього грошові вимоги, спосіб захисту шляхом подання позову про скасування («відміну» у термінології закону) державної реєстрації припинення боржника? Якщо так, то до кого має звертатись кредитор з таким позовом (реєстратора, боржника, конкретних осіб, які входили до складу ліквідаційної комісії боржника, органу державної влади, за позовом якого суд ухвалив рішення про припинення боржника)?

3. У разі негативної відповіді на питання 2 у який спосіб кредитор, якого внаслідок порушення процедури ліквідації (припинення) боржника було позбавлено можливості заявити до нього грошові вимоги, може ефективно захистити своє майнове право/інтерес? До кого має звертатись кредитор з відповідним позовом (реєстратора, боржника, конкретних осіб, які входили до складу ліквідаційної комісії боржника, органу державної влади, за позовом якого суд ухвалив рішення про припинення боржника)?

Питання поставлені в аспекті обставин господарської справи №911/3135/20, що перебуває на розгляді Великої Палати Верховного Суду.

II. АНАЛІТИЧНА ЧАСТИНА

1. Для надання адекватної відповіді на поставлені у запиті про надання наукового висновку питання слід передусім акцентувати увагу на двох вихідних позиціях:

- по-перше, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»¹ є законом

¹ У відповідний спірний період спочатку мав назву «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців». У подальшому за текстом цього Наукового висновку буде вживатися саме ця назва вказаного Закону.

процедурним, а тому його положення не можуть корегувати норми Цивільного кодексу України, особливо з огляду на примат останніх в системі вітчизняного цивільного законодавства (ч. 2 ст. 4 ЦК України);

- по-друге, аналіз відповідних положень Цивільного кодексу України (зокрема, статей 104 – 112) свідчить про доволі очевидний намір законодавця щодо максимально можливої уніфікації процедур припинення юридичної особи незалежно від виду такого припинення та підстав його здійснення.

Додатково слід також зауважити, що релевантне до спірної юридичної ситуації законодавство про державну реєстрацію юридичних осіб є доволі нестабільним і протягом останніх років зазнало численних змін. Тому в подальшому за текстом цього Наукового висновку усі посилання на норми законодавства України будуть наводитися за редакціями відповідних норм, що були чинними у спірний період (переважно кінець грудня 2015 року, тобто на дату ухвалення адміністративним судом першої інстанції постанови у справі № 810/5771/15), а інше в кожному конкретному випадку буде застережено окремо.

2. Стосовно питання про обсяг повноважень податкового органу (центрального органу виконавчої влади, що здійснює державну податкову політику, його територіальних органів) у розглядуваному аспекті слід зазначити таке.

Відповідно до частини другої статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Водночас закон (підпункт 20.1.37 пункту 20.1 статті 20 Податкового кодексу України надає право податковому органу лише **звертатися** до суду щодо припинення юридичної особи та припинення фізичною особою – підприємцем підприємницької діяльності та/або про визнання недійсними установчих (засновницьких) документів суб'єктів господарювання. Право податкового органу виконувати функції комісії з припинення (зокрема – ліквідаційної комісії) чи бути ліквідатором юридичної особи жодним законом не передбачене.

При цьому частина 2 статті 110 ЦК України прямо вказує, що орган державної влади може бути призначений ліквідатором юридичної особи, лише якщо він наділений відповідними повноваженнями, тобто повноваженнями бути таким ліквідатором. Адаже у разі тлумачення змісту «відповідних повноважень» як повноважень на звернення до суду з позовом про ліквідацію юридичної особи застереження законодавця *«якщо він наділений відповідними повноваженнями»* стає очевидно зайвим, а такого результату слід уникати під час тлумачення норм закону.

З наведених причин податковий орган (центральный орган виконавчої влади, що здійснює державну податкову політику, його територіальні органи) за жодних умов не вправі ані виконувати функції ліквідаційної комісії юридичної особи, припиненої судовим рішенням за його позовом, ані бути ліквідатором

такої юридичної особи у розумінні пункту 3 частини першої та частини другої статті 110 Цивільного кодексу України.

3. Викладене у пункті 2 Аналітичної частини цього Наукового висновку рівною мірою стосується і питання про можливість самостійного формування ліквідаційної комісії юридичної особи податковим органом, позов якого про припинення юридичної особи задоволено судом.

Додатково слід зауважити, що за буквального змісту частини третьої статті 105 ЦК України лише учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, призначають комісію з припинення юридичної особи (комісію з реорганізації, ліквідаційну комісію), голову комісії або ліквідатора чи покладають здійснення відповідних функцій на орган управління юридичної особи, а також встановлюють порядок і строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється.

Правила частини третьої статті 105 ЦК України є суворо імперативними в тому сенсі, що:

- **ніхто більше**, крім вказаних у ній суб'єктів, не вправі призначити ліквідаційну комісію (ліквідатора) чи покласти їх функції на орган управління відповідної юридичної особи;

- вказані у ній суб'єкти (учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи) **зобов'язані** не тільки встановити порядок і строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, а й чітко визначитися із спеціальним органом з такого припинення, тобто або призначити ліквідаційну комісію, або призначити ліквідатора, або покласти ці функції на орган управління відповідної юридичної особи.

При цьому в законі проводиться ясно виражена аналогія (майже встановлюється функціональна тотожність) між спеціальним органом з припинення (реорганізації, ліквідації) юридичної особи та органом управління цієї юридичної особи дозволяє стверджувати, що спеціальний орган з реорганізації за своєю правовою природою є спеціальним тимчасовим органом відповідної юридичної особи, функції якого полягають у здійсненні усього комплексу заходів щодо реорганізації юридичної особи. З цих причин **призначення** ліквідаційної комісії (ліквідатора) завжди передбачає визначення персонального складу відповідного спеціального органу управління юридичної особи, що припиняється. Якщо ж, зокрема, суд у рішенні про припинення юридичної особи цього не зробив, обмежившись беззмістовною вказівкою у резолютивній частині рішення «*призначити комісію з припинення*» (як це і було зроблено у резолютивній частині постанови Київського окружного адміністративного суду від 30.12.2015 у справі № 810/5771/15), то слід вважати, що ліквідаційна комісія (ліквідатор) судом **не призначені**.

Усунути вказаний недолік можливо лише за допомогою ухвалення додаткового судового рішення. Натомість положення частини шостої статті 38 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців» не можуть застосовуватися, адже прямо суперечать приписам частини третьої статті 105 ЦК України, що повністю узгоджується з правовою

позицією Великої Палати Верховного Суду, викладеною у постанові від 13.07.2022 у справі № 199/8324/19:

Частина друга статті 4 ЦК України закріплює пріоритет норм цього Кодексу над нормами інших законів. До того ж такий спосіб вирішення колізії норм ЦК України з нормами інших законів – з констатацією пріоритету норм цього Кодексу над нормами інших законів підтримувався як Конституційним Судом України (Рішення від 13 березня 2012 року у справі № 5-рп/2012), так і Верховним Судом України (постанови від 30 жовтня 2013 року у справі № 6-59цс13, від 16 грудня 2015 у справі № 6-2023цс15). Вказане узгоджується і з правовою позицією, висловленою у постанові Великої Палати Верховного Суду від 22 червня 2021 року у справі № 334/3161/17.

Таким чином, у разі, якщо суд не визначив у рішенні про припинення юридичної особи, ухваленому за позовом податкового органу, ані персональний склад ліквідаційної комісії, ані особу ліквідатора і не поклав виконання відповідних обов'язків на орган управління цієї юридичної особи, то податковий орган – позивач не має права самостійно формувати ліквідаційну комісію. Така комісія може бути сформована лише судом шляхом ухвалення додаткового рішення. В іншому разі таке рішення суду про припинення юридичної особи взагалі не може бути виконане.

4. Принагідно слід зазначити, що допустимість призначення у склад ліквідаційної комісії юридичної особи працівників податкового органу є сумнівною.

Справа в тому, що ліквідаційна комісія (ліквідатор) є хоча і спеціальним та тимчасовим, але все ж таки **органом** відповідної юридичної особи, функції якого полягають у здійсненні усього комплексу заходів щодо реорганізації юридичної особи і який здійснює управління справами такої юридичної особи (частина 4 статті 105 ЦК України). Іншими словами, такий спеціальний орган юридичної особи, що припиняється, здійснює з певною метою управління діяльністю такої юридичної особи, яка цілком може бути і підприємницькою.

Водночас, працівники податкового органу є державними службовцями, а тому членство в будь-якому органі управління юридичної особи приватного права, що має на меті отримання прибутку, для таких працівників по суті є порушенням антикорупційної заборони, визначеної пунктом 2 частини першої статті 7 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції».¹

5. Відповідно до частини 1 статті 20 ЦК України право на захист особа здійснює на свій розсуд. Це означає, що управнений суб'єкт:

а) Має можливість вибору типу поведінки – реалізовувати чи не реалізовувати своє право на захист.

б) У випадку, якщо буде обрана реалізація права на захист – має можливість вибору форми захисту, тобто вдатися до юрисдикційного (судового чи іншого) чи неюрисдикційного захисту суб'єктивного цивільного права чи законного інтересу, а також можливість поєднання цих форм захисту.

¹ Був чинним на дату ухвалення постанови Київського окружного адміністративного суду від 30.12.2015 у справі № 810/5771/15. На сьогодні аналогічне значення мають приписи пункту 2 частини 1 статті 25 Закону України «Про запобігання корупції».

в) Самостійно обирає спосіб захисту в межах тієї чи іншої форми захисту, а також визначає доцільність поєднання способів захисту чи заміну одного способу захисту іншим.

При цьому ключовим для надання судового захисту чи відмові у ньому є визнання обраного позивачем способу захисту належним та ефективним в контексті обставин відповідної справи.

Належним способом захисту є такий, що відповідає змісту порушеного права, способу (характеру) його порушення, наслідкам, які спричинило порушення, правовій меті, якої прагне суб'єкт захисту.

Ефективним є такий спосіб захисту, який будучи належним, призводить до реального поновлення порушеного права (забезпечує припинення його невизнання чи оспорювання) або припиняє неможливість здійснення інтересу чи забезпечує можливість отримання відповідного відшкодування.²

Отже, якщо особа вказує на порушення саме свого права заявити вимоги до юридичної особи як боржника внаслідок порушення процедури припинення, то захист права такої особи шляхом скасування державної реєстрації припинення є цілком розумним та адекватним.

Зводити розглядувану ситуацію до вивчення питання про те, чи зберіглося майно юридичної особи, припиненої з порушеннями процедури, і чи взагалі мала вона майно, достатнє для задоволення вимог кредитора хоча б частково, ніяк не можна. Адже кредитор не позбавлений права ініціювати процедуру банкрутства такої юридичної особи, у якій існує досить широкий перелік правових засобів, за допомогою яких можна повернути майно боржнику та задовольнити вимоги кредиторів. Але для застосування процедур банкрутства боржник повинен існувати як юридична особа.

Звичайно, кредитор має право обрати й інший спосіб захисту, звернувшись до осіб відповідальних за порушення порядку припинення відповідної юридичної особи – боржника, з позовом про відшкодування збитків у розмірі втрачених кредиторських вимог. Такий спосіб захисту також є належним та ефективним, однак зовсім не виключає можливості заявлення кредитором позову про скасування державної реєстрації припинення юридичної особи – боржника.

6. Питання щодо суб'єктного складу учасників справи за позовом кредитора про скасування державної реєстрації припинення юридичної особи – боржника слід визначати з урахуванням позиції Великої Палати Верховного Суду, яка у пункті 32 постанови від 17.06.2020 у справі № 826/10249/18 вказала, що внесення до Єдиного державного реєстру запису про припинення юридичної особи, яка ліквідована неналежним чином, не є актом, з яким пов'язується її припинення та припинення права власності на її майно, а є лише записом, який не тягне за собою наслідків.

Таким чином, відповідачем за позовом кредитора про скасування державної реєстрації припинення юридичної особи – боржника з мотивів

² Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / За ред. І.В.Спасибо-Фатсєвої. – Харків: ЕКУС, 2020. – С. 211, 215; Захист права власності. Правові позиції Верховного Суду: коментарі науковців/За заг. ред. І.В. Спасибо-Фатсєвої. – Х.: ЕКУС, 2020. – С. 40-50.

порушення процедури її ліквідації має бути сама така юридична особа. Співвідповідачем може бути і державний реєстратор, якщо відповідні процедурні порушення зумовлені у тому числі і його протиправними діями.

Ліквідаційна комісія боржника є спеціальним тимчасовим органом відповідної юридичної особи, а тому не має самостійної цивільної правоздатності й не може бути відповідачем у суді. Посилання в частині 3 статті 112 ЦК України на можливість звернутися до суду із позовом до ліквідаційної комісії слід вважати редакційною вадою формулювання відповідної норми, адже сам ЦК не наділяє ліквідаційну комісію юридичної особи статусом суб'єкта права: учасниками цивільних правовідносин є лише фізичні особи, юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права (стаття 2 ЦК України).

Конкретні особи, які входили до складу ліквідаційної комісії боржника, діяли у цій якості не від власного імені, а як члени відповідного тимчасового спеціального органу управління юридичної особи – боржника. Тому ці конкретні особи також не можуть бути відповідачами за позовом про скасування державної реєстрації припинення юридичної особи – боржника.

Нарешті, орган державної влади, за позовом якого суд ухвалив рішення про припинення юридичної особи – боржника, не здійснює (принаймні – не здійснював у конкретній розглядуваній спірній ситуації) безпосередньо дій з подання документів до державного реєстратора та внесення запису до ЄДР про припинення відповідної юридичної особи – боржника. З цих причин і цей орган державної влади також не може бути відповідачем за позовом про скасування державної реєстрації припинення юридичної особи – боржника.

Викладене, однак, не виключає можливості залучення усіх вказаних осіб до участі у відповідній справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, на стороні відповідача.

Враховуючи викладене, слід дійти таких висновків:

1. Податковий орган (центральный орган виконавчої влади, що здійснює державну податкову політику, його територіальні органи) за жодних умов не вправі ані виконувати функції ліквідаційної комісії юридичної особи, припиненої судовим рішенням за його позовом, ані бути ліквідатором такої юридичної особи у розумінні пункту 3 частини першої та частини другої статті 110 Цивільного кодексу України.

Якщо суд не визначив у рішенні про припинення юридичної особи, ухваленому за позовом податкового органу, ані персональний склад ліквідаційної комісії, ані особу ліквідатора і не поклав виконання відповідних обов'язків на орган управління цієї юридичної особи, то податковий орган – позивач не має права самостійно формувати ліквідаційну комісію. Така комісія може бути сформована лише судом шляхом ухвалення додаткового рішення. В іншому разі таке рішення суду про припинення юридичної особи взагалі не може бути виконане.

2. Позов про скасування («відміну» у термінології закону) державної реєстрації припинення боржника є ефективним для поновлення майнового права/інтересу кредитора, якого внаслідок порушення процедури ліквідації (припинення) боржника було позбавлено можливості заявити до нього грошові вимоги.

Відповідачем за таким позовом має бути сама така юридична особа – боржник, процедура припинення якої була порушена. Співвідповідачем може бути і державний реєстратор, якщо відповідні процедурні порушення зумовлені у тому числі і його протиправними діями.

Конкретні особи, які входили до складу ліквідаційної комісії боржника, та орган державної влади, за позовом якого суд ухвалив рішення про припинення боржника, можуть бути залучені до участі у справі як треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, на стороні відповідача.

3. Відповідь на третє питання з числа поставлених у запиті про надання наукового висновку, не надається, оскільки воно передбачає негативну відповідь на друге питання.

Член Науково-консультативної
ради при Верховному Суді,
проректор ПВНЗ «Харківський інститут
кадрів управління», кандидат юридичних наук,
адвокат

Ю.В. Мица